

JOURNALISM AND JOURNALISM ETHICS

Andon Majhosev

University Goce Delchev, Shtip, N. Macedonia, andon.majhosev@ugd.edu.mk

Abstract: Journalism is a public activity that has a great public responsibility for the true and objective information of the citizens (the public). This activity belongs to the most prominent, most provocative, but extremely difficult and responsible professions in modern society, which is subject to permanent ethical evaluation and evaluation. The public responsibility of the journalistic profession arises from the fact that the mistakes of journalism can not be hidden, because they are visible and cause harmful consequences in society, politics, democracy, human rights and freedoms and the like. The journalistic profession is one of the most difficult and is of vital importance on whose quality the quality of our political and social life depends. Journalism is a process of constant creation of journalistic products (content) in communication, communicative messages for many people, turning ideas into organizational forms (written texts, spoken sentences, painted situations) suitable for transmission through the mass media that are acceptable and received by a large number of people called audiences, public .., which in its composition is heterogeneous, widespread in space associated with a particular means of mass communication. Journalistic ethics offers a special model of moral values to the extent that the principles of the profession seek to regulate the behavior of its members, while also reflecting the values inherent in the wider community. These principles represent the microcosm of all moral rights and responsibilities. Therefore, studying the specific ethical rules of a discipline / profession such as journalism offers a focused look at how the specific problems it faces, in this case a journalistic guild, as a moral subculture within the wider community, can have a broader and far-reaching implications for the ethics of society as a whole. In this sense, ethics in journalism is a separate thematic area within the general field of applied professional ethics. Journalists are professionals of a special kind, and a special mentality, filled with vanity, and the work they do is subject to special moral considerations that encompass a special set of moral principles or rules of conduct. Ethics in journalism is a set of general moral beliefs, understandings and norms of the conscience of the individual in the journalistic profession. In essence, journalistic ethics is another name for quality journalistic reporting based on facts and truth. Central to ethics in journalism is the journalist as a moral subject with his own individual morality. He acts in a complex relationship in his profession with all other actors in the mass media (the public, media house owners, editors, colleagues, etc.). As a moral being, he bears moral responsibility for his own activity, both before the court of his conscience and before the court of the public. On the other hand, the journalist as a moral subject has a moral duty to follow the media specific moral norms and obligations, ie. to respect and follow the norms and regulations of professional ethics, ie journalistic ethics.

Keywords: journalism, journalist, media, professional ethics

НОВИНАРСТВОТО И НОВИНАРСКАТА ЕТИКА

Андон Мајхосев

Универзитет „Гоце Делчев“, Штип, С. Македонија, andon.majhosev@ugd.edu.mk

Резиме: Новинарството е јавна дејност која има голема јавна одговорност за вистинито и објективно информирање на јавноста. Оваа дејност спаѓа во најистакнатите, најпровокативните, но исклучително тешки и одговорни професии во современото општество, која е подложна на перманентна етичка оценка и вреднување. Јавната одговорност на новинарската професија произлегува од фактот што грешките на новинарството не можата да се сокријат, бидејќи тие се видливи и предизвикуваат штетни последици во општеството, политиката, демократијата, човековите слободи и права и сл. Новинарската професија е една од најтешките и е од животно значење од чиј квалитет зависи и квалитетот на нашиот политички и општествен живот. Новинарството е процес на постојан создавање (креирање) на новинарски производи (содржини) в комуникациони, комуникабилни пораки за мноштво луѓе, претварање идеи во организациони облици (пишувани текстови, изговорени реченици, насликани ситуации) погодни за пренесување преку средствата за масовно комуницирање кои се приемливи и примени од голем број на луѓе наречени публика, јавност.., која по својот состав е хетерогена, распространета во просторот која е поврзана со едно определено средство за масовно комуницирање

Новинарската етика, нуди специјален модел на морални вредности во онаа мерка во која принципите на професијата се обидуваат да го регулираат однесувањето на своите припадници, паралелно ги одразува и вредностите инхерентни на широката заедница. Овие принципи претставуваат микрокосмос на сите морални

права и одговорности. Па затоа, проучувањето на посебните етички правила на една дисциплина/професија како што е тоа новинарството, нуди фокусиран поглед на тоа како специфичните проблеми со кои се соочува, во конкретниот случај некој новинарски еснаф, како морална поткултура внатре пошироката заедница, можат да имаат пошироки и далекусежни импликации за етиката на општеството како целина. Во оваа смисла, етиката во новинарството претставува посебна тематска област внатре општото поле на применета професионална етика. Новинарите се професионалци од посебен вид, и посебен менталитет, исполнета со суетност, а работата која ја извршуваат е подложна на посебни морални разгледувања кои опфаќаат посебен збир на морални принципи или правила на однесување.

Етиката во новинарството, претставува збир на општи морални уверувања, сфаќања и норми на совеста на индивидуата во новинарската професија. Во суштина, новинарската етика е друго име за квалитетно новинарско известување која се базира на факти и вистина. Средишно место во етиката во новинарството е новинарот како морален субјект со сопствениот индивидуален морал. Тој дејствува во комплексен однос во својата професија со сите други актери во масовните медиуми (јавноста, сопствениците на медиумските куќи, уредниците, колегите и др.). Како морално битие, тој сноси морална одговорност за сопствената дејност, како пред судот на својата совест, така и пред судот на јавноста. Од друга страна, новинарот како морален субјект има морална должност да ги следи медиумските специфични морални норми и обврски, т.е. да ги почитува и следи нормите и прописите на професионалната етика, односно новинарската етика.

Клучни зборови: новинарство, новинар, медиуми, професионална етика

1. НОВИНАРСТВОТО И ТЕМЕЛНИТЕ ЕТИЧКИ ПРИНЦИПИ НА ПРОФЕСИЈАТА

Новинарството е јавна дејност која има голема јавна одговорност за вистинито и објективно информирање на граѓаните (јавноста). Оваа дејност спаѓа во најистакнатите, најпровокативните, но исклучително тешки и одговорни професии во современото општество, која е подложна на перманентна етичка оценка и вреднување. Јавната одговорност на новинарската професија произлегува од фактот што грешките на новинарството не можат да се сокријат, бидејќи тие се видливи и предизвикуваат штетни последици во општеството, политиката, демократијата, човековите слободи и права и сл. Ефикасното функционирање е поврзано со слободата на новинарот како услов за вистинито информирање. Новинарството во целина претставува дух во движење, авантура на идејата. Тоа е огромен корпус создадени дела (напишани, изговорени, снимени, фотографии) и понудени пред огромна публика. Создадениот материјал од новинарите можеме да го наречеме новинарски производ кој се појавува во определени облици на изразување-жанрови. Веста или новоста (новото во информацијата) е основата на која се темели новинарството. Секој новинарски производ во себе содржи порака во форма на нови сознанија, а се напишани, изговорени, фотографирани, така што ќе бидат разбирливи и разбрани од консументите на новинарскиот производ за кои се наменети. Новинарството е процес на постојан создавање (креирање) на новинарски производи (содржини) в комуникациони, комуникабилни пораки за мноштво луѓе, претварање идеи во организациони облици (пишувани текстови, изговорени реченици, насликани ситуации) погодни за пренесување преку средствата за масовно комуницирање кои се приемливи и примени од голем број на луѓе наречени публика, јавност..., која по својот состав е хетерогена, распространета во просторот која е поврзана со едно определено средство за масовно комуницирање (*Андрески, 1994, стр. 8*).

Информациите кои ги пласираат новинарите и медиумите, треба да бидат засновани на: вистинитоста, објективноста, навременоста, точноста.....Етиката на професијата е каментемелник на доброто новинарство. Столбовите на новинарството (точноста, објективноста, праведноста) се главните етички прашања за новинарите кои работата во индустријата за правење вести (*Вајм,Т и Барнас, Ф., 2010, стр. 21*). Само така може да се каже дека новинарството и медиумите, професионално ја извршуваат својата дејност и со голем степен на одговорност. Во спротивно, новинарите ќе бидат во служба на туѓи интереси и отуѓени центри на моќ. Основниот субјект на новинарската професија е новинарот, но не само со неговиот физикус и физичко постоење, туку и со неговите етички и морални вредности. Новинар или медиумски работник без морални вредности не можеме да го ставиме во категоријата професионален новинар. Впрочем, степенот на изразена грижа за етичките стандарди во извршувањето на професијата е она што ги обединува сите барања до статус на професија. Меѓународниот етички кодекс на новинари познат как Минхенската декларација ја гарантира одговорноста на оваа професија преку следните четири начела: 1) право на јавноста на информирање и одговорност на новинарот; 2) слободата како услов за информирање; 3) вистината како основна вредност во информирањето и 4) почитување на човековата личност.

2. ОПШТЕСТВЕНА УЛОГА НА НОВИНАРИТЕ

Ако се запрашаме што работат новинарите, тогаш одговорот е едноставен дека тие извршуваат јавна професија чија основна мисија е објективно известување на јавноста за настаните-вестите. Живееме во свет на информации и информатичко општество. Информациите постануваат најзначајни производи кои на пазарот кои имаат сопствена цена. Да поседувааш информации значи дека си во тек со општествените движења. Тие кои професионално се бават со информации и информирање постануваат многу важни и битни субјекти во општеството. Поради тоа новинарската професија е на пат да добие највисока чест и заслуга – да постане света. Светсоста на професијата повикува на нешто што исклучително обврзува. Да се биде новинар не е лесно и едноставно, туку тоа бара големо познавање од повеќе области: познавање на правниот, политичкиот, економскиот, образовниот, социјалниот, здравствениот и другите општествени системи. Многу одлуки коишто ги донесуваме во секојдневниот живот се засноваат на информациите кои не ги собираме самите ние, туку нашите одлуки се резултат на информациите кишто ги добиваме од медиумите и новинарите. Новинарите ги собираат податоците, информациите, ги обработуваат и известуваат за новостите (вестите), кои ние ги користиме. Чистотата (точноста) на информацијата е од многу голема важност за јавноста. Затоа, во книгата ќе ги прикажеме сите можни аспекти на новинарска етика, која треба да се потпира на вистинито информирање на јавноста за настани од јавен интерес. Да се кажува и пренесува вистината од страна на новинарот претставува племенит професионален идеал. Нема две вистини, туку таа е една и единствена. Во таа смисла, еден познат новинар вели: "Таму каде што недостасува познавањето на невидливото, се шират разни претпоставки, се раѓа митологија во која се испреплетуваат: вистината и непознавањето, прераскажување, шпекулирање, прогнозирање и сл." (Дурик, 1987, стр. 10).

Новинарската професија поседува два вида на моќ: моќ на знаење (стручност) и моќ на совест кои треба да бидат меѓусебно усогласени и да се поттикнуваат. Моќ на знаењето (стручност) без моќ на совеста може да биде многу опасна. Поради тоа, новинарската професија бара интелектуални, стручни и морални квалитети. Затоа, тие кои поседуваат знаење и имаат совест (честитост) и кои чувствуваат одговорност се вистински професионалци. Меѓу новинарите, има и такви кои немаат високо образование, немаат широка политичка култура, ниту стручност. Со таквите новинари полесно се манипулира од страна на сопствениците и власта. Последица на тоа е вршење на новинарската професија на непрофесионален начин и кршење на професионалните стандарди. Сопствениците на медиумите преку таквите новинари ги штитат сопствените интереси кои често се спротивни на јавниот интерес. Власта преку таквите новинари испраќа пораки кои на нив им одговараат. Затоа, граѓаните немаат доверба кон медиумите, а новинарската професија го губи угледот и кредибилитетот во јавноста.

Пред професијата новинар, освен објективното и вистинито информирање се наметнуваат и други етички дилеми, особено кога станува збор за информирање и објавување на вести кои претставуваат и бизнис. Сепак новинарството се разликува од другите видови на бизнис по тоа што новинарскиот производ се разликува од другите бизниси и производи што ги нудат другите професии. Одговорноста на новинарите е да нудат вистинити информации кои се од јавен интерес во услови на слобода на печатот (медиумите). Ова подразбира дека во општествата каде што има слобода на медиуми воглавно се очекува власта да не се меша во известувањето и да соработуваат со новинарите до таа мера со која не се загрозува фундаменталната обврска-вистинито информирање.

За новинарската професија потребни се литерарна дарба (дарба за пишување), радозналост, волја, страст, креативност, знаење, занаетско умевање и моќ на запазување и просудување на реалноста. Со таквата моќ се продира во реалноста, видливата и невидливата. Во невидливата реалност најчесто се одигрува животна драма чии последици покасно излегуваат на површина од животот.

Преку положбата и значењето на новинарската професија во едно општество може да се оцени неговата отвореност и демократичност, односно почитување на и гарантирање на слободата на мисла, изразување, здружување и слободата во целина.

Улогата на медиумите и новинарите е поливалентна, односно повеќе димензионална. Меѓутоа, најважни улоги на медиумите и новинарите се: 1) да пренесуваат информации ваѓни за јавниот живот; 2) да посредуваат помеѓу власта и граѓаните, односно државата и граѓанското општество и 3) да ја контролираат власта.

Освен горенаведените улоги, медиумите имаат улога и на ширење на културната матрица и со тоа влијаат на подигнување на општото ниво на култура на граѓаните, особено демократската политичка култура. Тие влијаат и на социјализација на личноста, но и на политичката социјализација, ги пренесува универзалните и човековите вредности, со што многу влијаат на формирање и ширење на вредностите и вредностниот систем. Освен позитивна улога, медиумите можат да имаат и негативна и опасна, доколку шират говор на омраза, дискриминација, агресија, деструкција, нетрпеливост, судири и сл. Ако медиумите се претворот во

пропагандно средство тие можат да влијаат на ширење на лаги, измама, потикнувачи, создавање на негативни чувства (завист, љубомора, омраза) и состојба на страв, паника, до создавање на ментални состојби кај поединците и општествените групи кои лесно прераснуваат во агресија и деструкција, како и организирање на злосторство.

3. ЗНАЧЕЊЕ НА МОЌТА НА ЗБОРОВИТЕ

За подобро да ја сфатиме суштината на новинарството како јавна дејност и новинарската професија во продолжение ќе наведеме повеќе ставови од познати новинари, филозофи, теоретичари, хуманисти, уредници, професори, политичари. Ќе започнеме од **Сократ**. Тој на атинските плоштади со својата филозофија и јавни говори влијаел врз младите и ги "расипувал младите". Плашејќи се од преголемата моќ на неговите зборови, атинската власт го отровила Сократ. Исто така, и свештеникот *Савонароло* во црквите во Фиренца со своите проповеди ги фанатизирал верниците, поради што папските власти го спалиле. Познатиот пистел *Иво Андриќ*, добитник на Нобелова награда за книжевност во 1961 година, согледувајќи ја моќта на зборовите ќе рече дека "зборовите можат да бидат движечка и активна жива сила", доколку допрат до многу луѓе, кои ако ги прифатат, ги претвараат во акција. Старите Грци на влезот од храмот на самиот праг ги гледале клесаните зборови: "Мера за се", додека Старите Римјани тоа го правеле со зборовите "Ништо повеќе". Двете максими би можело да бидат напишани во секоја редакција.

Бизмарк за новинарите изјавил дека "*Новинарот е човек кој го промашил своето занимање (професија*", сакајќи да ги навреди новинарите. Меѓутоа, самите новинари за оваа максима велат дека во целата идеја има доста вистина.

4. ШТО РАБОТИ И ШТО ТРЕБА ДА ЗНАЕ НОВИНАРОТ?

Рековме дека новинарството е авантура на духот, постојана екскурзија на идејата, чиј носител на таквиот дух е новинарот, лице кое се занимава со новинарството. Тој е човек од акција и во акција кој секогаш треба да биде на местото на настанот. Новинарот е значајна алка во синцирот на новинарството. Новинарот е носител на немирниот истражувачки дух, кој умее да пишува, чита, да слуша, да биде слушан, да говори, да расудува. Тој ги создава пораките во соодветна форма за нивно емитување преку средствата за масовно комуницирање кои треба да пристигнат и допрат до публиката (јавноста) заради постигнување определени ефекти. Во практиката новинарот пишува текстови, говори, фотографира, снима,и тоа го објавува во печатените медиуми, преку радиото, телевизијата, онлајн-медиумите, социјалните медиуми, и ги прави јавно достапни своите содржини-прилози до јавноста (публиката). Првенствено работа на новинарот е да открива факти и да известува за нив на објективен начин. *Душан Славковиќ* во својата книга "*Основи новинарства и информисања*" новинарот го опишува на следниот начин: "Новинарот е човек кој мора да ги воочува најважните појави во општеството, во тие појави да умее да ги издвои битното од споредното, и на крајот, да умее тоа со едноставни зборови, прецизно и брзо, да го пренесе до читателите, слушателите или гледачите (јавноста), со соодветно објаснување и со став". Што треба да поседува оној кој сака да стане новинар? Треба да поседува: талент (дарба), добро познавање на занетот, општа култура, познавање на универзалните вредности. **Талентот или дарба**. Тврдењето дека новинар не може да се стане, туку новинарот се раѓа – не е без основа. За да се стане новинар лицето мора да има во себе нешто во себе што многумина го нарекуваат талент или дарба (*Андрески, Ж. 1994*). На ваквиот став познатиот пронаоѓач на светилката реплицира велејќи дека "генијот е составен од еден процент инспирација и 99 проценти перспирација (потење)" (*Бојаровски, Геровски, Даути, Миронски и Давчев, 2005, стр. 14*).

Ако се потпиаме само на талентот, а притоа ја запоставувиме работата, тогаш успехот ќе изостане. **Познавањето на занетот**. Секој писмен човек умее да пишува. Меѓутоа меѓу нив има такви кои многу добро пишуваат. Ако некому дадеме да состави извештај од некој состанок или спортски натпревар, дури тогаш ќе видиме дека тој умее новинарски да пишува. Медиумите имаат свој начин на соопштување на фактите. Ова значи дека во новинарството постојат специфични облици на новинаско изразување и новинарски жанрови, со чија помош новинаритсе изнесуваат определени содржини. Современиот новинар мора да владее најмалку еден од светските јазици и одлично да познава работа со компјутери. **Општа култура**. Новинарот мора да поседува широки познавања од повеќе области на општествениот живот (економскиот, политичкиот, културниот, социјалниот, спортскиот, здравствениот). Општата култура се стекнува во рамките на образовниот систем, но и надвор од него, особено со читање и следење на економскиот, политичкиот развој на општеството, но и со постојано следење на сите збиднувања во земјата, регионот и светот. Иако, сестраноста на новинарите е добра особина, сепак, во последно време е присутна тенденција на тесна специјализација на новинарот за определена област (политика, економија, култура, образование, здравство, право и сл.

Универзални вредности. Новинарот мора да ги познава добро и да ги афирмира сите универзални вредности во општеството како на пример: слободата, демократијата, недискриминацијата, човековите права, еднаквоста, правната држава, толеранцијата, етичките вредности, дијалогот и др.

Според Карл Ворен постојат осум принципи на однесување на новинарот во неговото работење. Во продолжение ги даваме осумте принципи, а тие се: 1) Убеди се сам!. Ова подразбира дека новинарот мора да биде присутен на местото на настанот. 2) Најди личност кој знае! Ако мораш да известуваш за настан што се случил без твое присуство, тогаш појди кај најодговорната и најупатената личност и од неа барај информација. 3) Спореди ги сите верзии!. Новинарот треба да ги собере сите верзии од настанот, постави ги една спроти друга, истражи ги недоследностите и извлечи ги и провери фактите. 4) Согледај ги двете страни!. Многу информации (вести) се контраверзни. Слушни ги обете страни. Ако ти е достапна само едната страна – наведи го тоа во написот. 5) Не предавај се многу лесно!. Ловот на вести од страна на новинарот може да биде обесхрабрувачка работа. Трпението и истражувањето ќе се исплатат. 6) Биди тактичен и пристоен!. Собери ги бргу податоците и замани. Насочувај ја конверзацијата, но не ја форсирај. Понекогаш е потребно да бидеш истраен, но во девет од десет случаи убавиот и пристоен начин е подобар од нападноста. Заканата дека некој јавно ќе биде подложен на критика, употреби ја само ако информацијата која ја сакаш ја надминува вредноста на загубата на тој извор на информација.

7) Создавај и чувај ги пријателите!. Сигурните извори на информации се твоето најверно богатство, особено ако си упатен да ги посетуваш. Ако е можно, истакни ги во твоето кажување. Никогаш не ја уривај довербата бидејќи со тоа можеш да го запечатиш изворот на информации.

8) Предај за објавување!. Новинарот има обврска да ги објавува вестите (информациите) и секој напор кој не е насочен кон таков епилог – е расфрлена енергија.

5. ЗАКЛУЧОК

Новинарството е јавна дејност која има голема јавна одговорност за вистинито и објективно информирање на граѓаните (јавноста). Средишно место во етиката во новинарството е новинарот како морален субјект со сопствениот индивидуален морал. Како морално битие, тој сноси морална одговорност за сопствената дејност, како пред судот на својата совест, така и пред судот на јавноста. Етиката во новинарството, претставува збир на општи морални уверувања, сфаќања и норми на совеста на индивидуата во новинарската професија. Во суштина, новинарската етика е друго име за квалитетно новинарско известување која се базира на факти и вистина. Новинарот како централен субјект во новинарството треба да се раководи од основните начела на професијата, а нивната работа е подложна на судот на јавноста и саморегулаторните тела. Оттука и заклучокот дека етиката на новинарската професија е каментемелник на доброто и квалитетното новинарство.

ЛИТЕРАТУРА

- Андрески, Ж. (1994). Четири "А" за новинарот и новинарството – теорија, пристап, практика, Битола, стр. 8;
- Бојаровски, Геровски, Даути, Миронски & Давчев (2005). МИМ, Пишување за печатените медиуми, Скопје, стр. 14;
- Вајт, Т., & Барнас, Ф. (2010). Емитирање вести-пишување, известување и продуцирање, 5-то издание, ExLibris, Висока школа за новинарство и односи со јавноста;
- Донев, Д. (2016). Прирачник за темелните професионални начела во новинарската професија, Совет за етика во медиумите на Македонија (СЕММ);
- Кодекс на новинарите на Македонија, (2001). ЗНМ;
- Кодекс на Меѓународната федерација на новинари (1986). ИФЈ;
- Мајхошев, А. (2020). Новинарска етика, Прво издание, Универзитет "Гоце Делчев"-Штип;
- Мајхошев, А. (2018). Медиумско право, Прво издание, Универзитет "Гоце Делчев"-Штип;
- Ристески Т. и др. (2017). Остварување на правото на слобода на изразување-теорија и практика, ЗГ Институт за човекови права и ЗГ за развој Центар за управување со промени, Скопје;
- Смилевски, В. (1999). Аспекти на новинарската теорија и практика – жанрови, Матица македонска, Скопје, стр. 212-213;
- Тахири, С., & Адамчевски, М. (2017). Известување во интерес на јавноста, Совет за етика на медиумите на Македонија
- Џуриќ, Д. (1987). Новинарска радионица, Друго издање, Завод за учебнике и наставна средства, Београд, стр. 10).